

Egy szegregált bérlakástömb státuszváltozásai egy alföldi kisvárosban

KULCSSZAVAK: szegregáció, marginalizáció, lakáspolitikai

ABSZTRAKT: Városaink térbeli, társadalmi szerkezetének, azon belül az eltűnő és újratermelő szegénytelepeknek a dinamikus változása figyelhető meg az elmúlt évtizedekben. Egy-egy társadalmi, etnikai csoport térbeli elhelyezkedése és annak változása a társadalmi egyenlőtlenségek térbeli vetületeként értelmezhető, vagyis a térbeli és társadalmi távolság szorosan összefügg egymással. Ugyanakkor a városlakók és a városvezetés által kialakított elkülönült – alacsony vagy magas státuszú – terek, illetve a megjelölésükre használt fogalmak a gazdasági, társadalmi környezet hatására folyamatosan változó és alakuló konstrukciók. Terepünkön, egy alföldi kisvárosban egy bérlakástömb státuszának változásán – romlásán – keresztül mutatjuk be, hogyan termeli újra a város a marginalizált, a szegény lakosság számára fenntartott és ezáltal megbélyegzett tereket a lakás- és szociális politika eszközeivel, illetve az e terekhez kötődő társadalmi diskurzusokon keresztül.

Városaink térbeli, társadalmi szerkezetének, azon belül az eltűnő és újratermelő szegénytelepeknek a dinamikus változása figyelhető meg az elmúlt évtizedekben. A várostervezést, a várospolitikát formáló vezetők, a városi lakosok szegényekhez, más etnikai csoportokhoz való viszonyát tükrözi a város térbeli-társadalmi szerkezete: az elkülönülő terek, a telepek, szegregátumok száma, a városrészek közötti határok élessége, a városrészek átjárhatósága, a különböző társadalmi csoportok közötti társadalmi kapcsolatok intenzitása vagy visszaszorulása. A városi térben a társadalmi távolságot térbeli elkülönüléssel is igyekeznek a különböző társadalmi csoportok megjeleníteni. Egy-egy társadalmi, etnikai csoport térbeli elhelyezkedése és annak változása a társadalmi egyenlőtlenségek térbeli vetületeként értelmezhető, vagyis a térbeli és társadalmi távolság szorosan összefügg egymással (Duncan–Duncan 1955). Értelmezésünk szerint a városlakók és a városvezetés által kialakított elkülönült – alacsony vagy magas státuszú – terek, illetve a megjelölésükre használt fogalmak nem önmagukban létező, állandó, objektív kategóriák, hanem a gazdasági, társadalmi környezet hatására folyamatosan változó és alakuló konstrukciók.

Kutatási terepünkön, egy alföldi kisvárosban, az elszórtan elhelyezkedő bérlakásokon kívül három bérlakástömb található. Mindhárom jellegzetes saját funkcióval bír, melyhez szorosan kötődik az adott tömb története, illetve a lakások fizikai kialakítása, mérete. E három tömb egyike az ipari területbe ékelődött, leromlott, mára cigányteleppé vált, rendkívül rossz hírű házior – írásunk ennek az épületegyüttesnek a

¹ Fehér Katalin, tudományos segédmunkatárs, MTA KRTK RKI Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Osztály

történetét, belső viszonyait igyekszik feltárni. Tanulmányunkkal szeretnénk megmutatni, hogy a Marosi úti tömb társadalmi státusza hogyan romlott le jelentős mértékben, ebben mekkora jelentősége volt a városi lakáspolitikának, illetve az ez idő alatt történt gazdasági és társadalmi átalakulásnak. A tömb leértékelődése része annak a folyamatnak, amely során a város újratermeli a marginalizált, a szegény lakosság számára fenntartott és ezáltal megbélyegzett tereket.²

Cigánygettó a bérlakásban

A Marosi út néven elhíresült szociális bérlakástömb a város északi részén található, az egykor itt állomásozó szovjet csapatok laktanyaépületeinek egy részéből alakították ki. A telepet alkotó 14 lakás – egy kivétellel – egy épületben található. A főúttal párhuzamosan, hosszan elnyúló, lerobbant ház egymás mellett elhelyezkedő színes lakrészeit kis kertek keretezik. Ezek néhol lomok tárolására szolgálnak, padnak adnak helyet, máshol kis kertet gondoznak a lakók. A tömb közepén két emeleti lakás töri meg a földszintes sort: a mindig nyitva álló ajtóból sötét, dohos lépcsőház nyílik, amelynek hiányos ablakaiból az itt lakók lesik az udvar történéseit. Egyetlen lakás helyezkedik el különállóan az épület mögött; az átlagosnál kisebb alapterületű építményt láthatólag házilag toldották meg. Itt, a házsor mögött kamrák is állnak, legtöbbször már az ajtó sincs meg. Ezt a hátsó részt nem egyszerű megközelíteni: itt található a tömb szennyvízcsatornája, ami kisebb tavacsává nőtte ki magát az évek folyamán. Ettől nyári melegben elviselhetetlen bűz lengi be a környéket. A telepen relatíve nagy, 70 m² körüli lakások találhatóak, bennük szoba, konyha, fürdőszoba és kamra, ebből következően általában nagyobb, gyerekes családok költözhetnek ide. Napjainkban egy idős özvegyasszonyon kívül a tömb teljes lakossága cigány családokból áll.

A Marosi úti lakások lecsúszása mindenki számára érzékelhető. A tömb egyértelműen megbélyegzett lakókörnyezetnek nevezhető. A városban dolgozó szociális szakemberek is sarkosan fogalmaznak: „A legkezelhetetlenebbek, öntörvényűek. És azok kerültek jobbra oda, akiket a többi cigány kiutált a saját köreikből.” Amikor a telep szoba kerül, van, aki az élehetetlen lakókörnyezetre, van, aki a szelekciós folyamatokra helyezi a hangsúlyt, de a város közvéleménye és a családokkal foglalkozó szakemberek abban egyetértenek, hogy a Marosi út egy sajátos szabályokkal rendelkező, a többségi társadalomtól, a város egészétől élesen elkülönülő, társadalmon kívüli világ.

„Lassan alakult át romagettóvá – mert kimondhatjuk, hogy azzá alakult, sajátos törvényekkel, sajátos szokásokkal. Voltak benne magyar családok is, ők elhagyták, lehet, hogy ebben közrejátszott szomszédság is. Aztán kiutalásoknál kinek kell, önkormányzat is úgy rakott bele embereket – magyar lakos nem kérte sokszor. Így kontraszelektív úton alakult ki. A '90-es évek első felében, '95-ig alakult ki, hogy csak romák. [...] Marosin csak ennyi volt, ami most. Bungik, meg egyebek, fáskamrák – ők állították

² A telep életéről részletesebben Fehér Katalin–Virág Tünde: Élet egy kisvárosi telepen c. tanulmányában (megjelenés alatt).

fel. Hátul a fűskamrában élt anyuka a gyerekekkel, ótvarosan – amikor oda jártam gondozni.” (korábban szociális szakemberként dolgozó interjúalany)

A Marosi úti épületet a városfejlesztési stratégiájában a település kiürítésre ítélte, jelenleg azonban inkább a tömb javíthatása, a közvetlen problémák elhárítása felé mutat az ingatlankezelő tevékenysége.

Tiszti házból szociális bérlakás

A bérlakástömb története széles ívet írt le az utóbbi 35 évben, amelynek során előkelő tiszti lakásból cigánygettóként aposztrofált telep lett. A változásokhoz hozzájárult mind a szélesedő és mélyülő szegénység, mely a szakképzetlen, roma lakosságot súlyosan érintette, mind pedig a városi lakáspolitikai, amely egy idő után ezt a tömböt kezelte a legrosszabb státuszú telepként.

A '80-as évek előtt a Marosi úti épületsor a városban nagy számban állomásozó katonaság tisztjeinek nyújtott otthont. A hadsereg számára feleslegessé váló tiszti lakások egy részét a város a '80-as évek elejétől önkormányzati bérlakásokká alakította át. A jelenlegi bérlői közül a legrégebbi lakók kifejezetten szívesen költöztek ide, különös szerencsének érezték, hogy itt utaltak ki nekik lakást, hiszen a tágas lakások és az udvar kellemes, falusias környezetet nyújtott. Több beköltöző faluról vagy tanyáról származott, idegenkedett az emeletes házaktól, így jó alternatívának tűnt ez a házsor.

(i) *„Itt adtak lakást, mert ezt választottam. Akkor még ez nagyon jó volt.”*
(az őslakosok)

Az udvar jelenlegi egyetlen nem cigány származású lakója érkezett először, aki családjával együtt több tanácsi lakás után itt jutott otthonhoz 1980-ban. A család saját kerttel ugyan nem rendelkezett, de a házsor mögött futó üres részt a férj munkahelyéről kölcsönzött gépekkel felszántották, így egy kis veteményesre is szert tettek. Nem ők voltak az egyetlen lakók, akik az önkormányzat elnézése mellett saját lakásként kezelték a kiutalt ingatlant, így akadt, aki kertművelés mellett állatokat is tartott. Az akkori lakók közül többen vidéken nőttek fel, s a városias környezetben is megtartva paraszti mentalitásukat, háztájival egészítették ki háztartásuk jövedelmét.

A visszaemlékezések szerint a hely ekkor még őrizte a tiszti lakások méltóságát. Az idillt sugárzó elbeszélések szerint napközben csend volt, minden lakó dolgozott a gyárakban, a gyerekek pedig iskolába jártak. Hétfévente kiültek a szomszédok az udvarba, vagy a pázsíton napoztak. A régóta itt lakók történeteiben megjelenik a korábbi rendezett, szép környék, amit a Marosi út aranykoraként írnak le, különösen a mostani helyzet tükrében.

Az első jelenleg is itt lakó családot két év múlva egy cigány-nem cigány vegyesházasságban élő pár követte gyermekeivel, előttük más cigány család nem lakott itt. Őket először a hátsó, különálló házba költöztették, majd hamarosan az első soron kaptak lakást. Az édesapa a Volánnál, az édesanya pedig nyugdíjazásáig a kórházban dolgozott mint takarítónő. A család tizenkét gyermeke közül jelenleg há-

rom lakik a Marosi úton, illetve egy negyedik elvált feleségét és gyerekeit látogatja itt gyakran.

A jelenlegi lakók közül harmadikként 1986-ban egy cigány család érkezett, ők a nagycsalád sűrűn lakott, szoba-konyhás apró házat tudták elhagyni a bérlakásba költözéssel. A három család között hamar rokoni kapcsolatok alakultak ki gyerekeik házassága révén, közülük akad, aki családjával elköltözött és van, aki jelenleg is ezen a telepen él.

1989-ben költözött be a negyedik család, egy szintén vegyes házasságban élő házaspár a gyerekeivel, ismét a hátsó házba. Előzőleg egy cs-lakásos³ házsoron laktak, ahova a '70-es években költöztek a régi cigánytelep felszámolásakor. A házat eladták – mint ahogy abban az utcában az összes cs-lakást –, ám a nagycsaládban már nem tudták mindenkinek a megfelelő lakhatást biztosítani a közös lakás árából. Az egyedül maradt édesanya később új párt talált a tömbből, a harmadikként beköltözött család egyik fiúgyermeké személyében. Jelenleg a nő élettársával, lányaival, unokáival lakik itt. A család folyamatosan próbálkozik a költözéssel, hiszen rendkívül sokan laknak az átlagosnál kisebb területű lakásban, ahol a közműellátottság sem teljes, illetve mindennapjaikat megkeseríti a közeli szennyvízakra.

Az első négy beköltöző család számos leszármazottja most is itt lakik, a 14 lakásból ötöt ők foglalnak el. A múltba révedő idill azonban nem pusztán az emlékezet játéka: az itt felnövő gyerekek – ha kisebb kitérővel is – szívesen tértek vissza a telepre: gyakran más lakáson minőségi cserével túladva vagy lakásigénylést kijárva jutottak ide.

„Z. úrral intéztük, a szociális osztállyal. Azt mondták, hogy nem vehetek rá igényt, mert pontoznak, csak 31 pontot értem el. Mondtam, hogy én nem úgy tudom, hogy ez nem pontra megy. Nem adtam fel, csak bejártam. Elegük volt belőlem, de mondtam, nem érdekel. Mondtam, hogy saját költségemen megcsináltatom.” (gyermekét egyedül nevelő anya)

Az őslakos családok és leszármazottaik tartoznak a telep jelenleg stabilabb anyagi helyzetben levő családjaihoz. Ez elsősorban a lakásonkénti legfeljebb kétgenerációs család és legalább egy kereső, ami több esetben stabil nyugdíjvédelmet jelent. Ám ezen családok helyzete is csak viszonylagosan nevezhető stabilnak, időszakosan ők is halmozhatnak fel lakbérhátralékot.

A nyolcvanas években a telep a szocializmus időszakában anyagilag konszolidálódott, többségükben vidékről felköltöző, még napszámos munkákat végzők vagy már állandó, de nagyon alacsony beosztásban dolgozók lakóhelye volt, amely a visszaemlékezésekben a telepi idill képében jelenik meg. Mára azonban szinte mindenki elköltözne, ha adódna erre lehetősége: *„Mondanák, hogy máma kell pakolni vagy holnap, lehet, nem fájna a fejem.”* (egy helyi lakos).

3 Minimális szobaszámú, fürdőszobával nem felszerelt, alacsony státuszú lakosságnak készült „csökkentett értékű” lakások.

(ii) Más telepekről érkezők a romló viszonyok között

1997-ben és 2001-ben két család is érkezett a szomszédos északi, Szél úti cs-lakás-telepről. Mindkettőjük kapott az alkalmon, amikor családjuk révén hozzá tudtak jutni a Marosi úti lakáshoz, hiszen korábbi lakhelyük mindkét esetben kicsi volt már az ott lakó több generációnak. A szoba-konyhás ikerházakhoz képest a Marosi úti nagy lakás és az önálló háztartás lehetősége számottevő előrelépést jelentett. Az egyik család lelépési díjat fizetett egy rokonának, a másik pedig az itt lakó nagymama révén költözött át.

Két család is érkezett a lakhatási zsákutcának bizonyuló Alföldi úti bérlakástömbből, ahova eleve a problémás, fizetési gondokkal küzdő lakókat költöztették. Egy évtizedes működés után a telepet felszámolták, a lakók pedig részben „vidékre” költöztek, a rokonokhoz kerültek vagy sikerült bérlakáshoz jutniuk. Egy család a külterület egy tanyájáról került ide, egy pedig a déli városrész cigányok lakta utcájából. A családok többségének életében fontos állomás volt a Kastély, azaz a családok átmeneti otthona, ahol hosszabb-rövidebb időre meghúzhatták magukat: az éppen gyerekes generáció ki tudott költözni, ám sok esetben az egy-másfél év különélés után ugyanazon körülmények közé voltak kénytelenek visszaköltözni. Ezek a családok azonos utcák, intézmények rendszerében kallódnak, ahonnan a Marosi úti telepen való lakhatás egy nagyon jó lehetőségként merül fel.

Ezekben a családokban megfigyelhető, hogy három generáció él együtt nagy zsúfoltságban. A családot alapító generáció legtöbbször a telepről talál párt magának. A fiataloknak nincs lehetőségük saját háztartást alapítani saját lakásban vagy bérlémenyben, így számukra sokszor a családok átmeneti otthona jelent átmeneti, de esetenként rendszeres önállósodási periódust. Ezek között a családok között anyagiilag stabilak és ingatag helyzetűek is akadnak. Jellemző, hogy a nagyobb családokban több kereső biztosít szűkös, de stabil jövedelmet. Az instabil anyagi helyzet sokszor olyan – több generációt is érintő – betegségekhez köthető, amely akadályozza az alkalmi és állandó munkavállalást is.

Annak ellenére, hogy a lakásokat sokszor lerobbant, akár lakhatatlan állapotban adta át az önkormányzat, az új lakók nem utasították vissza azokat, hanem a felújítások terhére akár erőn fölüli is vállalták. Egy önkormányzati bérlakás olyan biztos lakhatást, értéket jelentett egy-egy család életében, hogy ezt a jellegű befektetést is vállalták.

„Gázrobbanásra jöttem át.[...] Ami volt kis megspórolt pénzem a Kastélyban, azt költöttem rá. Mondtam, lesz, ahogy lesz, megcsináljuk, ahogy bírjuk. Semmilyen segítséget nem kaptam a felújításhoz. Én őszinte, hogy legyek, örültem, hogy megkaptam ezt az önkormányzati lakást, de az önkormányzat két forinttal nem segített. Nem lehetett lelakni sem. Én meg örültem, hogy ehhez is hozzájutottam – mert akkor kikerültem volna a 3 gyerekemmel az utcára. [...] Fiam dolgozott a baromfi-feldolgozóban. Ő meg én, ami volt megspórolt pénzem, összeraktuk, és akkor szép apránként megcsináltattuk.” (lakó)

(iii) Az utolsó beköltözők

A jelenlegi lakók a telep leromlását az utóbbi években beköltöző családokhoz kapcsolják. A változást elsősorban a szemetesebb, koszosabb környezethez kötik, de az a személyes kapcsolatokat is érinti – sokan panaszkodnak a zavaró hangoskodásra, a hétfégi „magnózásra”, illetve a kisgyerekekkel összefüggő konfliktusokra.

A fokozatos fizikai leromlás egyik látványos példája a tömb szennyvízproblémájának erősödése. Eleinte a lakbér terhére a vagyongazdálkodó végezte a szippantást, majd átadta a költség összegyűjtésének feladatát egy helyi megbízottnak. Neki nem sikerült a fizetési hajlandóságot kordában tartania, amióta pedig már nem tölti be ezt a szerepet, végképp elmaradnak a szippantások. Így a csatornarendszer megtelik, emiatt a házsor mögött egy kisebb „tó” jött létre, ami esős időben kiönt. Mindegyik, de különösen a hátsó ház lakói panaszkodnak a bűzre, különböző egészségügyi problémáik okát is a csatornának tulajdonítják. Régióta szerepel a tervek között a városi csatornahálózatra való csatlakoztatás, ettől azonban a lakók a szennyvíz többletköltségei miatt – okkal – tartanak. Néhány éve a tömb emeletes részével szomszédos alsó lakásokban tarthatatlanná vált a helyzet.

„Amikor megszületett a lányom, anyukámnál 3 hónapig úszott a szar. Amikor hazahoztam, már vissza kellett hogy vigyem a tizedikre [gyermekosztály], mert alig kapott levegőt. Sok volt neki a baktérium, lerakódott. Bent voltam vele egy hónapot. Itt bent a lakásban állt a szar. A fentieknek meg nekünk külön csövünk van. Addig tudták csinálni, míg itt gyűtt föl. Úgy tudta csinálni a szerelő, hogy másnap ugyanott jött föl. Anyukám hiába szólt nekik, ők értetlenkedtek, és mindig-mindig. Ha használták, akkor nálunk gyűtt föl. Mi a szomszédhoz jártunk addig. 3-4 hónapig tartott, amíg megjavították. A szerelőnek szólt anyukám, és megcsinálta. Ha tele van az akna, nem nyúl hozzá. Volt, hogy a szennyvíz kintről is visszajött, meg hátulról is. Ha elől szippantanak, akkor hiába szippantanak előlről, amikor hátulról visszaszalad előre.” (földszinti lakó)

A romló időszakban beköltözőknél megfigyelhető, hogy a családoknak már nem kiváltságot jelentett a Marosi úti lakás, hanem egy probléma szükségszerű megoldását. Az utóbb érkező – vagy ekkor saját jogú lakásra szert tevő – családok azok, akik most is rosszabb helyzetben vannak, közülük kerülnek ki a kutatás nyarán kilakoltatással fenyegetettek is. Ők azok, akik valamiért kiszorultak a munka világából, és nincs olyan társadalmi kapcsolatuk, amely jelentősen tudna javítani a helyzetükön – nincs meg az a családi védőháló, ami hozzájárul a szegény családok egyik legfontosabb boldogulási stratégiájához (Messing–Molnár 2011).

A telep állapotát, az itt élők helyzetét jelzi, hogy több illegális lakó meghúzta, illetve meghúzza magát jelenleg is a tömbhöz kapcsolódó melléképületekben; ők jellemzően rokonai szálakkal kötődnek a tömb bérlőihez.

„Van itt egy öreg, egy kormos kamrája volt, mert az valamikor kigyulladt, és ő is megégett. De nem hagyta ott a kamrát. A huszonpár fokos hidegekben nekünk melegünk volt, de ő sem fázott abban a kamrában. Nem tudom, hogy élte túl. Csak ő volt egyedül. Se ajtó, se semmi. Most itt van a testvérénél, a legelső lakásban.” (egy telepi lakó)

Kisvárosi marginalizáció és lakáspolitikai

Az elbeszélésekből kitűnik, hogy a jelenlegi helyzet jelentős részben a rendszerváltást követő gazdasági-társadalmi változások és a városi lakáspolitikai következménye. A képzetlen munkásoknak is stabil munkalehetőséget biztosító államszocialista időkben a családok szűkösen, mégis általánosan jobb anyagi helyzetben éltek, egy-egy fiatal párnak nagyobb esélye volt szülői támogatás híján is önálló háztartás elindítására. A rendszerváltást megelőzően a nagyobb és jobb állapotú bérlakásállomány is kevesebb jelentkező között oszlott el, a gyors privatizáció következményeként azonban a bérlői státuszban éppen a szegény, a lakás megvásárlásához szükséges csekély saját tőkével sem rendelkezők maradtak. Ez a szociális alapú szelekció tovább növelte a jövedelmi polarizációt a saját lakással rendelkező és bérlő lakosok között (Bodnár 1996; Hegedüs–Tosics 1998). A növekvő számú jelentkezőt elsősorban azok a városi szegények alkották, akiknek a rendszerváltással megbillent az egzisztenciájuk, hosszabb-rövidebb időre munkanélküliek lettek, vagy családi tragédiák miatt vált életük kilátástalanná. A családi védőháló, a gyerekek első lakáshoz segítése a háztartások jelentős hányadában azonban domináns stratégiává vált, így azok számára, akik nem tudtak a nemzedékek közötti transzferekre támaszkodni, a lakhatás gyakorlatilag megfizethetlenné vált (Hegedüs–Szemző 2010).

A folyamat következtében a fiatalok egy generációja szülői transzferek híján megrekedt a szülőikkel közös háztartásban vagy más alternatív lakhatási formában. A helyzetet jól jellemzi, hogy a bérlakásban élők igyekeznek mindent megtenni az öröklés valamilyen megoldása érdekében. A bérlakás jogviszonyának átadására csak lakásigényléssel van lehetőség, a sor azonban hosszú, évtizedes kérelmek is pihennek a vagyongekezelőnél. Így a bérlakást bizonyos esetekben nem az eredeti tulajdonos, hanem annak szintén rászoruló rokonai lakják. Ennek számos hátránya lehet a lakókra nézve – például rokonok korábbi tartozásainak terhe rájuk hárul, hosszú távra nem tervezhetően, bérlői jogok nélkül élnek. Ők saját jogon, az önkormányzat lakáskiutalási rendszere alapján nem biztos, hogy a közeljövőben lakáshoz jutnának, így kényszerből igyekeznek a jelenlegi helyzetet fenntartani. Az itt rekedő fiatalabb generációkkal együtt a gyakran munkanélküli felnőttek növekvő arányban töltik idejüket a háztömbben és az udvarban. A dolgozók és munkanélküliek eltérő életritmusa feszültségeket okoz, amit a mindennapok bizonytalansága, a szegénység és össezárttság tovább fokoz.

Átmeneti megoldás helyett a szociális bérlakás a városban a szegény családok tartós lakhatásának egyik formája lett. Ahhoz azonban az önkormányzati lakásállomány túlságosan lecsökkent, hogy minden igénylőnek eleget tegyen, más megoldás híján pedig egyelőre marad a lakáskérelemre való várakozás, illetve a különböző alternatív lakhatási megoldások.

A kilencvenes évek végétől a telep egyre marginalizáltabb lett; ekkortól a Marosi úti tömbbe az alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkező, kizárólag cigány lakosok kerültek. A piaccgazdasági átmenetet követően megnövekedett az elszegényedett lakosok száma, emellett a folyamat mögött egy lakáspolitikai döntés sejthető a tömb

feláldozásáról. A legproblémásabb lakókat gyűjtő Alföldi úti tömb is felszámolásra került, a hajdani lakók részben megjelentek a kérelmezők között.

A segélyezés, a szűkös erőforrások elosztásának önkormányzati szintre delegált feladatával a társadalmi konfliktusok lokálissá, kisközösségivé alakultak. A kisközösségek spontán problémakezelésének a szegények számára fenntartott speciális intézményrendszeren túl része volt a fizikai terek megosztása, a szegregáció is (Szalai 2002). Terepünkön a legrosszabb státuszú lakosságtól érkező, növekvő számú bérlakáskérelmeket szelektíven bírálták el. A nagy alapterületű lakások ideálisak voltak nagyobb, sokgyerekes családok számára is, amellet a hátrányos helyzetű igénylők között felülreprezentáltak voltak a roma családok. A leendő lakók személyének kiválasztásakor részben a helyi CNÖ vezetője tett javaslatokat:

„Cigánytelepen nőttem fel, a cigányokat gyerekkorom óta ismertem, minden családrendszert ismertem, hogy melyik mire képes, melyik esetében lesznek egy hét múlva harmincan a lakásban, nekem ezt át kellett látnom. [...] Nem tehettem meg, hogy azt javasolom, aki hú, de nagy szarban van, neki nagyon kell a lakás, de ha bemegy oda, akkor ugyanúgy fog élni.” (a CNÖ elnöke)

A beköltözők maguk is választhattak, hogy elfogadják-e a felajánlott lakást. A rossz hírű tömbbe így azok a lakók költöztek, akik nem láttak más megoldást lakhatásuk megoldására, vagy egy másik bérlakásból valamilyen okból távozniuk kellett.

A befolyásos társadalmi csoportok az érdekérvényesítésre kevésbé képes rétegek érdekeinek háttérbe szorításával – akár a lakáspolitikában, akár más szociális kérdésekben – pont azokat hozzák hátrányos helyzetbe, akikről a jóléti intézményeken keresztül a közösségeknek gondoskodniuk kellene (Ladányi 2006). A beköltözők státuszának romlásával, az etnikai szelekció kialakulásával párhuzamosan azonban az önkormányzat a Marosi úti ingatlan fenntartásából is kivonult. A megbízott ingatlankezelő vezetője maga is elismerte, hogy a befolyó bérleti díjakból nem sokat fordítanak az ingatlan javítására – ami részben felháborítja a lakókat, részben pedig a hosszú távú felszámolás tervét vetíti előre.

„Tehát a lakbérbevétel nagy része más tevékenységekre elmegy. Pedig jogilag lenne rá mód, vissza kellene forgatni. De nem tudjuk visszaforgatni, mert más tevékenységek elszípkázzák. Ennek a rendszernek alig van olyan eleme, ami jól működne.” (az ingatlankezelő képviselője)

A valódi változások a tömb életében azonban még váratnak magukra: sem a tömb felszámolása nem történik meg, sem a jelenlegi lakhatási helyzet javítása. Emellett a vagyongazdálkodó elnőző a hátralékot felhalmozókkal szemben is: az utóbbi években itt egyáltalán nem érvényesít kilakoltatásokat, hiszen tisztában vannak azzal, hogy a problémák csak tovább fokozódnának. Az itt lakók számára csak a hasonló, telepesszerű környezetben elhelyezkedő rokoni, szívésségi lakhatás, a tanyára költözés vagy a különböző intézményi lakhatási lehetőségek (családok átmeneti otthona, speciális kollégium hátrányos helyzetű gyerekeknek) nyitottak.

A bérlők lakástörténetét vizsgálva látjuk, hogy lehetőségeik egy szűk, néhány helyszínből álló pályára állítják őket, társadalmi kirekesztettségük a térbeli elszigeteltséggel párosul. A családok folyamatos mozgásban vannak ezekben a város szemében megbélyegzett zónákban, amelyek között státuszrangsor állítható fel. A korábban legrosszabb státuszú Alföldi úti tömb felszámolásával a lakók megjelentek más peremzónákban, többek között az egyre marginalizálódó Marosi úton. Ez a folyamat hozzájárult a tömb végleges leértékelődéséhez. Az 1960-as években indított telepfelszámolási programok kiköltözőinek felépített cs-házasságú telepek számos más településen is újratermelték azokat a körülményeket, amik a korábbi cigánytelepeket jellemezték. A felnövő új generációk a telepen belül tudtak csak házhoz vagy szobához, esetleg egy melléképülethez jutni, így az utcák és lakások hamarosan ugyanolyan zsúfolttá váltak, mint a korábbi telepen (Havas–Kemény 1995). A szegények számára fenntartott, megbélyegzett terek tehát dinamikusan változnak különböző gazdasági és társadalmi események, közpolitikák hatására. Újratermelődésük azonban, úgy tűnik, elkerülhetetlen, újra és újra kijelöli a marginalizált csoportoknak „fenntartott” helyeket a többségi társadalmat képviselő lokális állam.

Összegzés

Tanulmányunkban bemutattuk, hogyan vált a korábbi tisztai laktanya megbélyegzett gettóvá. A városban a Marosi úti telep egy sajátos enklávét alkot, zárt rendszert a maga állandó romlásában, melyről saját lakói is igyekeznek elhatárolódni. A romlás folyamatához hozzájárult mind a rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági átrendeződés, mind a városi lakáspolitikák. Mindez a felszámolt, a legrosszabb státuszú, legproblémásabb lakókat gyűjtő bérlakástömb bérlőinek megjelenésében, illetve a bérlakáskiadásra jellemző szelekciós folyamatban – a legszegényebbek Marosi útra történő irányításában – nyilvánult meg. A telepen tehát egyre rosszabb helyzetű családok jelentek meg, egyre instabilabb anyagi háttérrel és társadalmi kapcsolatokkal. Ezzel párhuzamosan az önkormányzat fenntartói szerepének csökkenése is hozzájárult a tömb fizikai romlásához.

A Marosi úton megjelenő családok a város területén szigorúan bizonyos utcákban, elszigetelt terekben mozognak, és a családi, rokoni kapcsolataik is ezekre a területekre korlátozódnak. A jelenség jól példázza azt a folyamatot, amelynek során a szegény családok által lakott terek újratermelődnek, s a megbélyegzett területek elkülönültek maradnak a város szövetében. A lakásukat karban nem tartó, dolgozni nem akaró, bérlakásokban élő városiak részei az érdemtelen szegényekről alkotott diskurzusnak, melyben a magasabb státuszú lakosság sok tekintetben igazolást talál a fennálló intézményi gyakorlatokra. Emellett a tárgyalt városrész olyan teret képez, ahova a város saját nemkívánatos elemeit száműzheti, későbbi felszámolásával esetleg más célra hasznosítható területet biztosíthat (Gans 1992).

IRODALOM

- Bodnár J. 1996. „He That Hath to Him Shall be Given”: Housing Privatization in Budapest after State Socialism. *International Journal of Urban and Regional Research* 20. 616–636.
- Duncan, O.–Duncan, B. 1973. Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In: Szelényi I. (szerk.) *Városshociológia. Válogatott tanulmányok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 182–202.
- Fehér K.–Virág T. 2014. *Élet egy kisvárosi telepen*. Megjelenés alatt.
- Gans, H. J. 1992. Mire szolgálnak az értelmetlen szegények? *Esély* 3: 3–17.
- Havas G.–Kemény I. 1995. [A magyarországi romákról](#). *Szociológiai Szemle* 5. 3: 3–20.
- Hegedüs J.–Tosics I. 1998. A közép-kelet-európai lakásrendszerek átalakulása. *Szociológiai Szemle* 2.
- Hegedüs J.–Szemző H. 2010. Shaping the new welfare regime in transition countries: The interplay of *public policies and households’* strategies (case of Hungary). Kézirat.
- Ladányi J. 2006. Az üldözésről gondoskodó önkormányzatok. In: Ladányi J. *Szociális és etnikai konfliktusok: tanulmányok a piaccgazdasági átmenet időszakából (1987–2005)*. Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- Messing V.–Molnár E. 2011. Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély* 1.
- Szalai J. 2002. A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. *Szociológiai Szemle* 13. 4: 34–50.